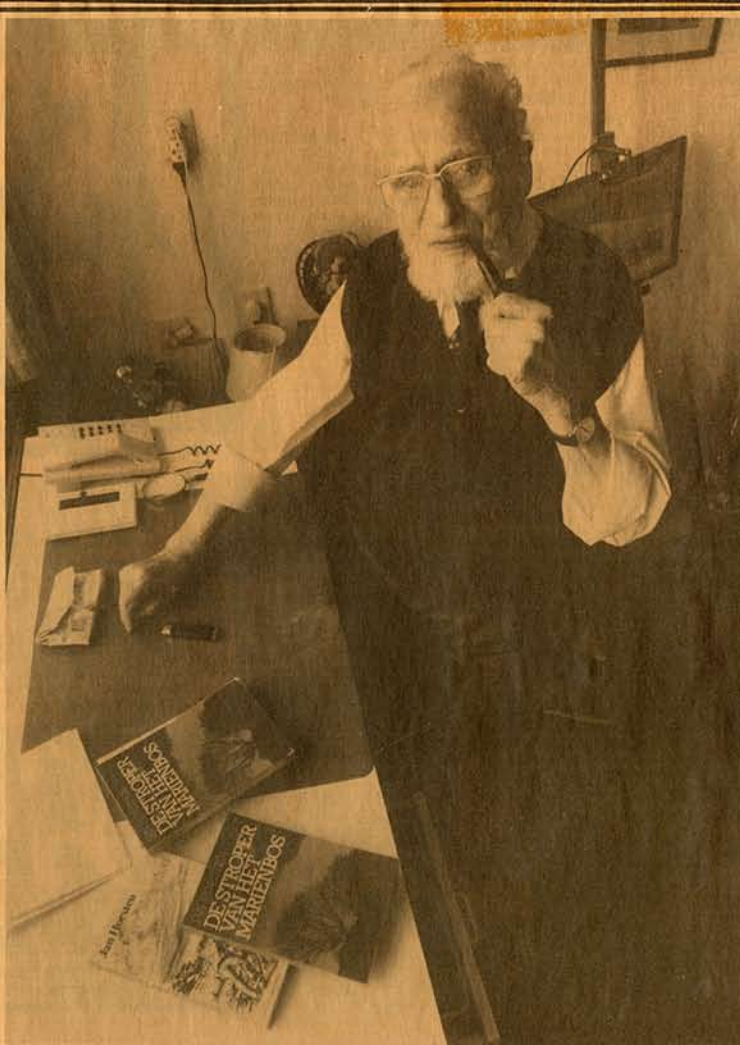

De antichrist op den Atelier

Landelijk PvdA-voorzitter Ruud Vreeman is zeer geïnteresseerd in arbeiders die romans schrijven. Op zeker moment kwam hij daarover te spreken met Theun de Vries. En het was de bejaarde schrijver die Vreeman naar Tilburg verwees. „Want daar woont bij mijn weten de enige nog levende arbeiderschrijver in Nederland, Jan Horsten.” Op 25 maart hoopt Vreeman van de partij te zijn bij de presentatie van Horstens laatste roman 'Een stad ontwaakt'.

Door Joep Eijkens

Een uur na het gesprek belt Jan Horsten op. Opeens weet hij het weer. Ja, de leeftijd. Maar het is als herfstbladeren die weer teruggewaaid komen, zegt hij. Opeens ziet hij zich weer bezig, thuis, schrijvend aan een of ander verhaal. Dat deed hij wel meer na zijn werk, voor zijn plezier schrijven en tekenen. En toen kwam Willem de Vroom op bezoek, een pionier van het socialisme in Tilburg. „Hij zei me: als je groot bent, dan moet je een boek schrijven over de ontwikkeling van de SDAP. Ik zal jou wel aan gegevens helpen.”

Sinds die dag is er wel meer dan een halve eeuw verlopen, misschien wel zeventig jaar. Maar nu is het dan zo ver. Op 25 maart verschijnt bij antiquariaat/uitgeverij De Schaduw de Tilburgse roman 'Een stad ontwaakt'. De eerste druk telt slechts 500 exemplaren; ze zijn genummerd en gesigneerd door de auteur.

Horsten (1906) heeft drie andere romans op zijn naam staan. Onder de schuilnaam J. van Tilburg debuteerde hij in 1952 met 'De vier winden', uitgebracht door de communistische uitgeverij Pegasus. Op de heruitgave (De Schaduw, 1987) stond zijn naam er wel bij. Er was de 'politiek' uit gehaald. Jan Horsten woont met zijn tweede vrouw Thea in Résidence Noordhoek. Er hangen veel schilderijen in de woonkamer. Allemaal eigen werk, ook nog uit 1993. Heel mooi is een droomachtig tafereel van twee bosarbeiders en een stroper in de bossen. „Voordat ik in de bouw ging werken, was ik kerk-schilder en decoratieschilder”, vertelt Horsten. „Enfin, ik heb overal gewerkt. Ik heb wel eens een baas gehad voor twee uur. Dat was nog in de tijd dat te gewenke per dag moest stemmen als ge zonder werk zat.”

We gaan het hebben over zijn laatste boek. Voordat hij daaraan begon te schrijven, heeft hij jarenlang materiaal verzameld. „Krantenberichten, schandaaltjes die mensen vertelden, wat ze op de fabriek meemaakten. Daar maakte ik dan notities van. Maar ik ben er pas sinds mijn pensioen echt mee aan de slag gegaan. De mensen kwamen vaak bij mij hun nood klagen. Ik zat bij de Eenheids-vakcentrale en bij de partij.”

'Blind gestaard'

De partij - nog altijd noemt hij de Communistische Partij Nederland zo. Niet lang na de publicatie van de eveneens in Tilburg spelende roman 'De Vier Winden' (1952) verliet hij de CPN. „Ik had me blind gestaard op een ideaal dat niet kon en nog niet kan. Dat heeft me zwaar aangegrepen.”

Wie 'De vier winden' heeft gelezen, zal veel herkennen in 'Een stad ontwaakt'. De tegenstellingen tussen enerzijds arbeiders, anderzijds fabrikanten en met hen samenspannende gestelijkheid; de slechte omstandigheden van de arbeiders; en tussen de bedrijven door spelende liefdesgeschiedenis.

Maar er zijn ook grote verschillen. Op de eerste plaats de tijdsbepaling: de jaren dertig en veertig hebben grotendeels plaats gemaakt voor de vier decennia die eraan voorafgaan. En dat is juist de periode waarin ook het roomse Tilburg zijn afdelingen kreeg van de 'rode' vakbeweging en van de SDAP, de voorloper van de PvdA. Een ander verschil zit 'm in de hoofdpersoon. Ging het in 'De vier winden' om de ontstegen textielarbeider Guust Verhagen die in de werkverschaffing terecht komt, nu maken we kennis met Giel van Bladel, een zeer zelfbewuste werkmak die zijn kost verdient in 'den Ate-

lier' (de werkplaats van de spoorwegen) en die zich inzet voor een socialistische maatschappij.

'Klassebewuster'

Horsten zelf ziet het grootste verschil bij de hoofdpersoon: „Giel van Bladel was klassebewuster dan... hoe heette hij ook weer...” Hij kan niet op de naam komen. „O ja, Guust Verhagen”. Geen moeite daarentegen kost het hem om in een paar zinnen de inhoud van 'Een stad ontwaakt' samen te vatten: „Het gaat over de ontwikkeling van Tilburg. Die ontwikkeling is uitgegaan van de werkplaats, toen daar vreemd volk van buitenaf werd neergezet. Dat betekende concurrentie voor de pastoor en fabrikant. Voor de kerk omdat er veel protestanten bij zaten.”

En voor de fabrikanten? „Omdat er op de werkplaats hoger loon werd gegeven en omdat de mensen daar vast werk kregen. Want als je daar je jas op een spijker kon hangen, dan kon die blijven hangen tot je 65-ste. Dat was dus heel anders dan in de textiel. Daar konde zo op straat worden gegooid, daar was geen cao. In die hele ontwikkeling heeft de vakbeweging de grote stoot gegeven. En Giel maakte daar deel van uit.”

Horstens eigen vader werkte ook op de werkplaats. Maar we moeten vooral niet denken dat hij nu als Giel van Bladel in de roman verzeild is geraakt. Er heeft iemand anders model voor gestaan: „Willem de Vroom, een timmerman op de werkplaats. Hij heeft zowel in de vakbeweging als in de raad gezeten voor de SDAP.” Zijn eigen vader, dat is een heel ander verhaal. „Op een gegeven moment is Sint-Rafaël opgericht als katholiek tegenwicht tegen de Nederlandsche Vereeniging voor Spoor- en Tramwegpersoneel. Mijn vader ging

naar de pastoor van de Heuvel om te vragen of hij geestelijk adviseur wilde worden. Maar die wilde niks te maken hebben met die socialen. En toen heeft mijn vader het bijltje er maar bij neergelegd.”

Stiekem dopen

Hij kan zich nog herinneren hoe graag hij 'als nieuwsgierig menneke' naar Willem de Vroom luisterde. Want het was een praatgeve man die goed kon vertellen. En een deel van die mondelinge overlevering heeft Horsten verwerkt in zijn roman. Andere bronnen vormen eigen herinneringen en literatuur over de geschiedenis van de vakbeweging.

Nee, veel heeft hij niet hoeven te verzinnen om deze roman te kunnen schrijven. De boswachter bij voorbeeld die erop uittrok om vrijdende paartjes te bespieden, is al evenzeer uit het leven gegrepen als de katholieke vroedvrouw die stiekem een kind van een socialist doopte om het zielteje te kunnen redden. Maar namen heeft hij wel veranderd, dat leek hem beter. 'Een stad ontwaakt' is minder een historische arbeidersroman geworden dan een streekroman. Misschien komt dat ook omdat 'Tilburg in de beschreven periode nog veel agrarische en dorpsse trekken had. Toch waren er al veel fabrieken, en dan vooral textielabrieken. De lezer krijgt echter meer te weten over de situatie van de laatste thuiswevers.

Horsten is het niet eens met mijn kritiek dat hij zijn materiaal te veel geromantiseerd heeft. En evenmin vindt hij dat de fabrikanten en vooral de geestelijkheid wel erg zwart zijn afgeschilderd.

'Lege kribbe'

Een van de terugkerende elementen in de roman is dat vooral vrouwen zich tegen het

socialisme verzetten. Volgens Horsten had dat met de kerk te maken. „Want de clerus zette de vrouwen onder druk.” In zijn roman geeft hij een voorbeeld van de kapelaan die op huisbezoek komt, ontstemd raakt over de 'lege kribbe' van de vrouw des huizes en dreigend weggaat met de woorden dat die 'kribbe' binnen een jaar weer gevuld moet zijn.

Is dat niet erg karikaturaal? Horsten: „Dat is echt gebeurd. Er zijn wel ergere dingen gebeurd. Maar ik ben heel zuinig geweest met wat de mensen meegemaakt hebben. Als ik dat allemaal opgeschreven zou hebben, zou het onleesbaar geworden zijn, vulgair.” Zijn vrouw mengt zich even in het gesprek: „Ik kreeg ook het schuifje toen ik in de biechtstoel zei dat ik geen kind meer wilde.”

Die weversvrouwen er stonden op nahielden, is al evenmin verzonnen. Horsten: „Dat ging ondergronds. Kijk, een wever, dat was de elite, de vakman. De spinner was een klasse lager en zo ging het verder. Bij de vrouwen waren de stopsters de elite, die de fouten zichtbaar herstelden, daaronder kwamen de nopsters die de fouten uit het weefsel haalden. Als een zoon van een wever met een nopster thuis kwam, dan was dat in de ogen van de weversvrouw helemaal fout. Dat moest een stopster zijn.”

'Die sociale'

Aardig is de tegenstelling tussen de moeder van Giel en de moeder van zijn geliefde Hanna. De laatste probeert met behulp van de pastoor haar dochter te bewegen te breken met 'die sociale'. De eerste is weliswaar ook bezorgd dat haar zoon niet meer in de kerk komt, maar krijgt het aan de andere kant 'warm' als ze hem hoort praten over zijn socialistische idealen.

• Jan Horsten: 'Het is allemaal veel erger geweest dan wat ik opgeschreven heb'. Foto Jan Stads.

Horsten heeft in zijn roman diverse opmerkelijke kleine details uit het dagelijkse leven in het vooroorlogse Tilburg vastgelegd. Details die misschien anders onherroepelijk vergeten zouden zijn. Frappant is bijvoorbeeld het verhaal van socialisten die de bossen opzochten om ongestoofd te kunnen vergaderen. Of de beschrijving van kinderen die tussen de sintels van de gasfabriek, waarmee wegen werden aangelegd, op zoek gingen naar nog bruikbare cokes. „Koks noemden we dat”, licht de schrijver toe. „De kinderen werden ervoor van school gehouden. En de arbeiders spreidden de sintels zo voorzichtig mogelijk, zodat de kinderen beter konden rapen. Ze wisten zelf wat armoede was. Dat mensen 'broodbonnen' kregen bij de uitvaartdienst van een fabrikant, heeft Horsten van horen zeggen. Net zoals het verhaal van die fabrikant die met muntjes begon te strooien.

Bij het lezen van de roman krijg je soms het idee dat het de socialisten van toen vooral ging om het materieel beter te krijgen. Inderdaad hebben de arbeiders het veel beter gekregen vooral na de oorlog. Is nu het socialistisch ideaal bereikt? Horsten begint te lachen er schudt zijn hoofd. „We zijn er nog ver van af... Daar komer we voorlopig niet. Die slacht partij in Joegoslavië... Heb je het Communistisch Manifest wel eens gelezen? Laat oof maar... We worden zo egoïstisch, de maatschappij is ziel weer aan het splitsen. Natuurlijk er zijn arbeiders die er lekker bij zitten, maar er ontstaat een onderlaag...”